

Anja Štefan

ODZVANJANJE OTROŠKEGA V MENI, SKOZI PESEM

Moj prispevek je iskanje odmevov med lastnim zgodnjim doživljanjem poezije in odraslim ustvarjanjem. Je prevpraševanje ravnotežja med občutkom in razmislekom. Je ugotavljanje (zgoj subjektivno in fragmentarno), kaj v poeziji bi lahko bilo otroku blizu in zakaj. Je tipanje, v kolikšni meri so temelji pesniškega doživljanja nekaj trajnega, že zelo zgodaj prisotnega. Je indirektno zastavljanje vprašanja: kako naj negujem tisto struno, ki hkrati poje meni in otrokom? Kako naj jo ohranjam?

My paper focuses on the search for echoes between my own early experience of poetry and my grown-up writing. It is about the questioning of balance between a sensation and a reflection. It is about the finding (only subjective and fragmentary) what in poetry could be close to a child and why. It is also about questioning to what degree the foundations of poetic experience may be something lasting, present at a very early stage. It is about an indirect posing of the question: how to nurture the very string that sings to me and to children at the same time? How to preserve it?

Jasno se spominjam deklice, ki stoji na robu majhne babičine posesti. Za njo je njiva, tik pred njo pa vdrt svet, ki se mu reče Jama. Tu se zgornji plato kobariškega polja prelomi in spusti strmo navzdol, spodaj pa so spet travniki, ki se raztezajo čisto do Soče. Soča rahlo zavija, turkizno modra, tu in tam se skriva za leskove žive meje in teče naprej po dolini. Nad njo se dviga Krn. Veter piha, skoraj buči, deklica pa stoji čisto na robu Jame, razprostira roke in poje:

*Daj – zmaj,
dvigni se visoko,
nad polje, nad loko,
čez goro poglej,
kaj je tam, povej.¹*

Naglaša po svoje, po primorsko, sama si izmišlja melodijo in gre z njo nekam visoko visoko, zdi se ji, da bo z vetrom in pesmijo zdaj zdaj poletela. Vtis čiste lepote, ki v njej vztraja naprej skozi življenje in je živ še danes.

¹ Oton Župančič.

Ista deklica na kotalkah. Za hišo je ozek betonski pločnik, ki teče mimo Grilovih in Javornikovih do Prešernovega vrta. Po tem pločniku se poganja, tja in nazaj, tja in nazaj, in vmes recitira, skorajda skandira:

*Možiček – kopitljaček,
to bister je junaček,
nikdar se ne upeha,
kopitati ne neha,
kopita skoz in skoz,
kopitne Anko v nos.²*

Še in še, *Možiček kopitljaček* je pesem brez konca – taka, ki kotalkama pomaga, da jasno držita ritem. Z njo je uglasen odziv, z njo sta uglaseni roki, ki nihata sem in tja. Koliko užitka je v ritmu in kolikšno vztrajnost ima! Kar sam vleče naprej, v nadaljevanje, v lastno obnavljanje. In v gibanje. Ritem gre skozi celo telo.

Spet ista deklica, ob gramofonu, tistem, ki se skriva pod lesenim pokrovom radia Savica. Mala plošča se vrti, ona pa posluša:

*Sonce, zemlja, mesec,
vrte se brez kolesec,
letijo brez peresec,
v nebo se točijo,
na vejo skočijo,
brez poka počijo.³*

Ne razume, da gre za milne mehurčke. Kolesec, peresec – kako nenavadne besede. Kako lepo se slišijo, kako lepo zložijo. Predvsem pa tisti: brez poka počijo. Čisti urok. Vrteti se, leteli, imeti nekaj z nebom, kar tako skočiti na vejo in počiti brez poka. Se z besedami lahko tudi čara?

* * *

Trije utrinki, trije vtisi otrokove očaranosti nad besedo, tri izkušnje užitka ob njej.

Takrat in danes pesniško besedo dojemam kot moč, ki lahko zelo celostno deluje na človeka. Danes sicer njeno delovanje lahko členim in ga opazujem z različnih zornih kotov. Lahko se ustavim ob vsebini, pomenu, sporočilu. Lahko sem pozorna na zvočno podobo – torej opazujem glasovne uresničitve posameznih besed, zvočna ujemanja med njimi, ritem, ki nastane iz njihovih sosedstev. Ob poslušanju nekoga, ki pesem govori, se zavedam tudi zvena glasu, ki čisto na nivoju zvočnih valov deluje na okolico. Razumem torej, da je adutov, ki naj bi jih dobra pesem imela, več, in se zavedam načinov, ki pesmi lahko pomagajo, da bolj polno zaživi. Skozi pogovore in razmišljanja o vsebini, skozi zanimive informacije o obliki in skozi razgledovanje po učinkih govora postopoma dograjujem temelj svojemu pesniškemu delu.

A hkrati ob ustvarjanju vse te elemente še vedno doživljam kot celoto, kot zlitost. Ne znam pesniti brez glasnega govorjenja in poslušanja in težko razločim, koliko

² Oton Župančič.

³ Oton Župančič.

se pri tem ravnam po občutku in koliko po premisleku. Vse je tesno prepletено in med seboj odzivno.

* * *

Nazaj k nekdanjim podobam. K isti deklici, še malo mlajši kot prej. V vrtcu se je naučila pesmico o pogumni miški. Takole gre:

*Tiki tiki tik,
glej me mucek Mik,
v luknjici čepim,
nič se ne bojim.⁴*

Tako rada jo prepeva, da postane del družinskega pevskega repertoarja. Čisto drobna pesmica, a punčki zadostuje. Všeč ji je začetni tiki tiki tik, všeč sta ji mišja nabritost in zaključni nič se ne bojim – vse je na pravem mestu. Ena od dveh najljubših pesmic njenega zgodnjega otroštva. In druga?

Štiri leta imam. Stojim na odru šempetrske kinodvorane, na eni od proslav, ki se redno dogajajo ob državnih praznikih. Gledam – toliko ljudi je pred mano – in ni čisto jasno, ali bom začela ali ne. Nazadnje le odprem usta:

*Glejte našo mačico,
z mehko stopa tačico,
tap tap tap tap tap tap tap.
Stopaj, stopaj s tačkami,
muca med igračkami,
tap tap tap tap tap tap tap.⁵*

Tap tap mi je v redu. Tako hodi moja muca. In to malo vsebine, ki je pesem namakne, mi je čisto dovolj za lepo podobo. Igračke in mehka muca, ki mehko stopa, mi pa smo nekje blizu in jo gledamo.

Še danes mi je blizu tovrstna drobcena zaokroženost. Vem, da so kratke forme včasih otroku čisto dovolj. Ne bojim se njihove resnične ali navidezne preprostosti. »Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse meglice, da bo sijalo sončece na moje drobno srčece,«⁶ mi zadostuje, da se po potrebi spomnim: ni potrebno, da se razbohotim, ni potrebno, da se trudim biti pametna, in ni potrebno, da se trudim biti za vsako ceno nova. Ker se lahko učinkovito poigram tudi znotraj zelo majhnih okvirjev, tako z novim kot z že znanim. Na nove in že znane načine. Z novimi in široko znanimi rimami. Nekatero teme in rime (take kot npr. mačica – tačica ali mačka – tačka ali tačka – igračka) namreč dobro sedejo, tudi če so že stokrat uporabljene. Vprašanje je, kaj bom z njimi naredila.

* * *

⁴ Navajam po spominu.

⁵ Navajam po spominu.

⁶ Slovenska ljudska.

V vrtcu se učimo pesmico o rački:

*Naša je račka čista in lepa,
vsak dan se umije od kljunčka do repa,
če ni potočka, pa reče rap rap,
skoči na dežek ali pod kap.⁷*

Že takrat se sprašujem: katera račka govori rap rap? Kje so to pobrali? Moti me. Pokvari mi pesmico. Danes razumem, zakaj. Ker medmetov ni dobro kovati na silo, samo zaradi rime. Kovanje na silo jim vzame verodostojnost, ki so jim jo ljudje našli na dolgi poti poslušanja in opazovanja življenja. Vzame jim samoumevnost, ki je vgnezdena v naš skupni spomin. Rada mu prisluhnem, skupnemu spominu – in to ne le pri medmetih.

* * *

Skoraj vsak vikend smo se iz Šempetra vozili po Soški dolini navzgor do Tolmina in Kobarida. Cesta je bila ozka in ovinkasta in da nama z bratom ne bi bilo slabo, smo vedno vso pot peli. Odrasle, ki sta jih želela mama in oče, pa tudi otroške, ki sva jih midva z bratom prinesla iz vrtca. Med drugim tole:

*Ko na zemljo pade mrak,
mucek kot popevkar vsak,
mja – av, mja – av,
poje vsak, poje vsak.⁸*

Spomnim se, kako me je ta beseda – popevkar – motila. Si niso mogli tisti, ki delajo pesmice, izmisliti česa drugega? Nečesa, kar bi se k mucu bolj prileglo? Punčka čuti, da nekatere besede ne spadajo zraven. Da iz pesmic štrlijo. Katere so torej tiste, med katerimi se v pesmih rada gibljem danes? Na hitro bi rekla, da so mi ljubše besede, ki so daljšega roka trajanja in ki so del nekega osnovnega besedišča, lastnega mnogim, tudi že zelo majhnim. Vendar to ni čisto res. Zraven rada vpredem tudi besede, ki otrokom niso vsakdanje: golazen, zmrhovati se, ohol, pretkan, vrač, flaškon, ščebet. Ker se zanašam na njihovo zvočno podobo in ker jih umeščam v razumljiv kontekst, kot poper, kot besedno začimbo, kot širjenje prostora.

Deklica sliši tudi: *Mja-av, mja-av, poje vsak, poje vsak*. Kako na silo je ta vsak pritisnjen zraven! Bolje bi se slišalo: poje v mrak. Besede, ki so zaradi rime na silo dodane na konec verza ali vanj zaradi ritma vrinjene, naredijo pesem prisiljeno. Otrok to zazna.

* * *

Med našimi vožnjami smo peli tudi dolgo ljudsko o jagru, ki gre na jago. Živali ga najdejo in pobijejo in cela pesem je en sam pogreb. Konča se z verzi:

⁷ Navajam po spominu.

⁸ Navajam po spominu.

*Prišle so drobne ptice,
so nesle dušo v vice.⁹*

Ni mi bilo jasno niti kaj je duša niti kaj so vice, ampak že to, da so prišle drobne ptice in nekaj odnesle, najbrž s kljunčki in najbrž nekam gor v nebo, mi je bilo tako lepo, da se mi je ta pesem, sicer robato prizemljena, zaokrožala v milino. Ravno nasprotno kot npr. znana uspavanka:

*Spanček zaspanček,
črn možic,
hodi ponoči,
nima nožic.
Tiho se duri,
okna odpro,
v zibelko leže,
zatisne oko ...¹⁰*

Kakšen možic je to? Črn, ponoči hodi naokrog in nima nog? Tiho odpira vrata, se tihotapi, uleže k dojenčku in zapre eno samo oko? Si predstavljate to pošast, črno, brez nog in z enim samim očesom, ki ponoči leži v postelji in bolšči navzgor, potem pa se tisto edino oko počasi zatisne? Zelo neprijetno. Čista grozljivka. Niti najmanj nisem dojela, da gre za opis spanja. Še zdaj imam ta opis prihajanja spanca za tak, ki je precej brez stika z otroškim dožemanjem sveta. Zanimivo, kako je deklico uspavanka navdajala z grozo, lovska pogrebna koračnica pa najprej z veseljem (*Lisica je plesala, k je jagru venec dala ...*) in potem z milino. Kolikšna moč se skriva v načinu ubesedovanja! Kako se z ubesedovalno spretnostjo težkim rečem lahko odvzame težo, a jih vendarle upove. Kako spretno zna to narediti ljudska pesem. Vse bolj razumem, kaj je tisto, kar folkloristika imenuje socialna cenzura. Cenzura je neprijetna beseda, povezujemo jo z omejevanjem ustvarjalne svobode. V zadnjem času pa ta pojav vse bolj razumem kot zavedanje soljudi in kot željo, da bi moje (govorčeve) besede z njimi prišle v stik. Ni to nekaj lepega? In tudi zelo smiselnega?

* * *

Ta prispevek je nizanje vtisov, ki prinaša več vprašanj kot zaključkov. Je iskanje odmevov med lastnim zgodnjim doživljanjem poezije in odraslim ustvarjanjem. Je prepraševanje ravnotežja med občutkom in razmislekom. Kaj delam in zakaj? Če si znam odgovoriti, sem na konju, in se lahko sprašujem naprej: Kako naj negujem tisto struno, ki hkrati poje meni in otrokom? Kako naj jo ohranjam? Zdi se mi, da občutek za to, kaj je otrokom v resnici blizu, ustvarjalci, založniki, knjižničarji, pedagogi in drugi strokovnjaki za mladinsko književnost včasih nekje na poti lahko tudi izgubimo ali pohodimo. Izgubimo zaradi izzivov ali pritiskov, ki jih pred nas postavlja zasebno ali profesionalno življenje, pohodimo pa v želji streči določenim naslovnikom ali trendom, ki tudi na našem področju valujejo in ki so – kot

⁹ Slovenska ljudska.

¹⁰ Vida Jeraj.

marsikaj v današnjem času – pogosto nagnjeni k poudarjanju novega, šokantnega, tudi razbolenega.

Velikokrat stojim pred otroki in jih med govorjenjem opazujem. Gledam njihove oči, njihove izraze na obrazih. Slišim njihove komentarje, njihova vprašanja, njihovo avtentično izražanje navdušenja. Otroški svet, posebno svet predšolskih otrok, je kljub vsemu tudi danes večinoma čist in mil, in v primerjavi z vsem, kar ljudje kasneje počnemo in doživljamo, svetel. Kakšna naj bo pesem, če naj to svetlobo neguje?